

Rogowska-Cybulska, Ewa

Nazwy roślin w gwarze wsi Wagi w powiecie łomżyńskim (charakterystyka strukturalno-semantyczna)

"Studia Łomżyńskie", 17, 2006, s. [29]-50

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EWA ROGOWSKA-CYBULSKA (Gdańsk)

Nazwy roślin w gwarze wsi Wagi w powiecie łomżyńskim (charakterystyka strukturalno-semantyczna)

1. Nazwa, będąc „myślową interpretacją obiektu”¹, przekazuje i utrwała „informacje zarówno o nazywanym obiekcie, jak i nazywającym”², a że „żaden obiekt, który podlega nominacji, nie funkcjonuje w izolacji, [...] jego charakterystykę przeprowadzamy także po to, aby go ująć w relacji do innych obiektów”³. Dlatego analiza sposobów tworzenia w danym języku nazw obiektów należących do grupy wyodrębnionej na podstawie wspólnych cech semantycznych stanowi jedno z częściowo wykorzystywanych źródeł informacji o postrzeganiu przez użytkowników danego języka wyodrębnionego wycinka rzeczywistości. Tematem niniejszego artykułu będą sposoby tworzenia nazw elementów jednego z takich wycinków: nazw roślin, stosowane w gwarze wsi Wagi w powiecie łomżyńskim⁴. Analizie poddam nazwy roślin, które wystąpiły w tekstach stylu użytkowego (niepoetyckiego)⁵, nierejestrowane w tym znaczeniu w słownikach polszczyzny ogólnej, czyli nazwy dyferencyjnie gwarowe (tzn. znane też innym gwarom, nie tylko gwarze wagowskiej).

¹ T. Smółkowa, *Nominacja językowa: na materiale nazw rzeczownikowych*, Wrocław 1989, s. 23.

² M. Marczevska, *Drzewa w języku i kulturze*, Kielce 2002, s. 105.

³ G. Sawicka, *Funkcje stereotypu w nominacji językowej*, [w:] *Język a kultura*, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. A. Anusiewicz, J. Bartmiński, Wrocław 1998, s. 148.

⁴ Funkcjonowanie nazw gatunków roślin (podsystemu fitonimicznego) w gwarze, czyli ich aktywność słowotwórczą, semantyczną, frazeologiczną i onomastyczną oraz frekwencję w niekliszowanych tekstach tworzonych spontanicznie przez użytkowników gwary poddałam analizie w książce *Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)*, Gdańsk 2005.

⁵ Dwa style – użytkowy i artystyczny – wyodrębniłam w gwarach ludowych J. Bartmiński, *O derywacji stylistycznej. Gwara ludowa w funkcji języka artystycznego*, Lublin 1977, s. 8.

Wśród 467 nazw roślin (odnoszących się do 325 gatunków roślin, w tym 313 czynnie identyfikowanych) znanych w gwarze wagowskiej takich nazw jest 216, a zatem stanowią one 46% ogólnego zasobu fitonimicznego tej gwary⁶. Z 216 wagowskich nazw dyferencyjnie gwarowych 25 fitonimów to nazwy niemotywowane (11% ogólnego zasobu nazw dyferencyjnie gwarowych: 5% nazwy rodzime i 6% zapożyczone z innych języków). Pozostałe 192 wyrazy, czyli 89% nazw roślin specyficznie gwarowych, podlegają różnorodnej motywacji semantycznej. Jednak w wypadku 6 z owych 192 motywowanych nazw specyficznie gwarowych obecność motywacji jest efektem wtórnej „motywizacji”⁷, która nastąpiła dzięki procesom adideacji i etymologii ludowej, np. *pismo* ‘wrotycz pospolity, *Tanacetum vulgare*’ (< *piżmo*), *bujany* ‘piwonia lekarska, *Paeonia officinalis*’ (< *piwonia*). Przedmiotem niniejszego artykułu będzie budowa i pochodzenie pozostałych 186 dyferencyjnie gwarowych nazw roślin znanych mieszkańcom wsi Wagi w powiecie łomżyńskim. Najliczniejsze są wśród nich derywaty słowotwórcze (72 wyrazy, 33%) oraz neosemantyzmy (70 wyrazów, 32%), występujące zarówno w postaci pojedynczych wyrazów (54 wyrazy, 25%), jak i wyrażeń dwu- i więcejwyrazowych (16 wyrazów, 7%). Niemal o połowę mniej jest wśród fitonimów motywowanych derywatów składniowych, czyli zestawień o charakterze skupień terminologicznych (39 wyrazów, 19%). Część nazw polisegmentalnych ma również tekstowe warianty jednowyrazowe, powstałe poprzez odrzucenie wyrazu określającego (6 wyrazów, 2%)⁸.

Wśród derywatów słowotwórczych, semantycznych i składniowych szczególnie ważny jest podział na dwie grupy, które w terminologii derywacji słowotwórczej noszą nazwy derywatów tautologicznych i derywatów nietautologicznych. Te pierwsze derywaty są nazwami tych samych desygnatów (tu: roślin) co wyrazy podstawowe, zaś te drugie – nazwami innych desygnatów (innych roślin).

⁶ Nazwy wspólne gwarze i polszczyźnie współczesnej (211 nazw) stanowią 45% nazw roślin w gwarze wagowskiej, nazwy wspólne gwarze i dawnej polszczyźnie (14 nazw) – 3%, a współczesne zapożyczenia wewnętrzne z polszczyzny ogólnej, odczuwane jako jeszcze nie w pełni przyswojone (26 nazw) – 6%. Por. E. Rogowska-Cybulska, *dz. cit.*, s. 78.

⁷ B. Kreja, *O wtórnym znaczeniu i wtórnej motywacji kilku wyrazów zapożyczonych (oportunista, samson, modystka, szarytka, bryza)*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Filologia Polska. Prace Językoznawcze” nr 6, 1979, s. 90.

⁸ Poszczególne techniki nominacyjne charakterystyczne są dla nazw określonych grup roślin. Niemotywowanych nazw rodzimych najwięcej jest w grupie nazw chwastów (4 na 10 nazw rodzimych). Nazwy zapożyczone szczególnie często pojawiają się wśród roślin doniczkowych (6 spośród 14 nazw zapożyczonych). Derywaty słowotwórcze liczne są w grupie nazw drzew, chwastów i innych niż chwasty roślin dziko rosnących oraz grzybów. Neosemantyzmy występują przede wszystkim – podobnie jak derywaty słowotwórcze – w grupie nazw innych niż chwasty roślin dziko rosnących i grzybów, a ponadto w grupie nazw roślin doniczkowych. Dla nazw innych niż chwasty roślin dziko rosnących charakterystyczne są również zestawienia.

2. Wśród 186 motywowanych nazw specyficznie gwarowych 31 nazw stanowią derywaty tautologiczne, będące w stosunku do swoich podstaw nominacyjnych synonimami; 20 z nich to derywaty słowotwórcze, 6 – derywaty składniowe, a 5 – warianty zestawień terminologicznych z elipsą członu określającego.

2.1. Wśród 72 formacji słowotwórczych będących specyficznie gwarowymi nazwami roślin derywatów tautologicznych jest 20 i stanowią one 28% wszystkich derywatów słowotwórczych. Wyróżniają się w tej grupie pierwotne deminutiva (7 nazw), które straciły już zarówno znaczenie ‘obiekту mniejszego niż desygnat podstawy’, jak i pozytywne nacechowanie ekspresywne. Są to formacje:

- od nazw drzew owocowych: *gruszka* ‘grusza, *Pyrus domestica*’, *jabłotka* ‘jabłoń, *Malus domestica*’ i *śliwka* ‘śliwa, *Prunus domestica*’;
- od nazw kwiatów doniczkowych: *gwiazdka* ‘gwiazda betlejemska, *Euphorbia pulcherrima*’ i *sidulka* ‘*hippeastrum*, *Hippeastrum*’;
- od nazw i innych roślin: *grzybek* ‘borowik, *Boletus edulis*’ i *kon(i)czynka polna* ‘koniczyna łąkowa, *Trifolium pratense*’.

Drugą pod względem liczebności grupą roślinnych słowotwórczych formacji tautologicznych są fitonimy utworzone przyrostkiem *-ina* (6 nazw) od nazw drzew: *jeglina* ‘świerk, *Picea abies*’, *morwina* ‘morwa, *Morus*’, *olszyna* ‘olsza szara, *Alnus incana*’, *topolina* ‘topola czarna, *Populus nigra*’, *wierzbina* ‘wierzba krucha, *Salix fragilis*’, a także krzewinek: *jagodziny* ‘czarne jagody, *Vaccinium myrtillus*’. Derywaty na *-ina* od nazw drzew stanowią zapewne uboczny rezultat nieudanej próby odróżnienia nazw gatunków drzew od nazw gatunków drewna. Pozostałe derywaty tautologiczne (7 nazw) są wewnętrznie zróżnicowane. Należą do nich: *jaglijaj/jeglija* ‘świerk, *Picea abies*’ <*jegla*, *skotojrzak* ‘babka zwyczajna, *Plantago maior*’ <*skotojrz*, *sitarz*, *sitkarz* i *sitorz* ‘sit rozpięchły, *Juncus effusus*’ <*sit*; *podситеk* i *sitkorz* ‘maślak sitarz, *Suillus bovinus* <*sitek*.

2.2. Wśród 39 fitonimicznych zestawień terminologicznych zestawień o charakterze tautologicznym jest 6. Komponent przymiotnikowy służy w tych nazwach zwiększeniu różnicy pomiędzy elementami niedostatecznie różnymi, gdy nazwa jednowyrazowa jest derywatem słowotwórczym o formie zdrobnienia od nazwy innej rośliny lub gdy jest ona podstawą zestawienia mutacyjnego.

Pierwsza sytuacja wystąpiła podczas tworzenia nazw: *koniczynka polna* ‘koniczyna łąkowa, *Trifolium pratense*’ (*koniczynka* ‘ts.’, ale por. *koniczyna* ‘*Trifolium purpureum*’), *marchewka polna* ‘marchew zwyczajna, *Daucus carota*’ (*marchewka* ‘ts.’, ale por. *marchew* ‘marchew ogrodowa, *Daucus carota* subsp. *sativus*’), *szczawik polny* ‘szczaw polny, *Rumex acetosella*’ (*szczawik* ‘ts.’, ale por. *szczaw* ‘szczaw zwyczajny, *Rumex acetosa*’), *wyczka polna* ‘wyka drobnokwiatowa, *Vicia hirsuta* itp.’ (*wyczka* ‘ts.’, ale por. *wyka* ‘wyka siewna, *Vicia sativa*’), *drobna paprotka* ‘asparagus pierzasty, *Asparagus setaceus*’ (*paprotka* ‘ts.’, ale por. *paproć* ‘paproć leśna’).

Drugą podgrupę składniowych derywatów tautologicznych reprezentują nazwy: *goździki zimowe* ‘flokisy’ (*goździki* ‘ts.’, ale por. *goździki brodate* ‘goździk brodaty,

Dianthus barbatus') i *bez jasny* 'bez lilak, *Syringa vulgaris*' (por. *bez* 'dziki bez czarny, *Sambucus nigra*').

2.3. Synonimicznych wariantów zestawień terminologicznych z elipsą członu określającego, stanowiących swoiste derywaty składniowe ujemne, jest 5. Są to: *bieda* 'kocanki piaskowe, *Helichrysum arenarium*' (< *sucha bieda*), *kule* 'rudbekia naga, *Rudbeckia laciniata*' (< *złote kule*), *grzyb* 'huba ogniowa, *Phellinus igniarius*' (< *grzyb drzewny*), *grzyb* 'borowik szlachetny, *Boletus edulis*' (< *grzyb prawdziwy*) i *rak* 'jemioła pospolita, *Viscum album*' (< *rak drzewny*). Nieporozumieniom spowodowanym elipsą przymiotników zapobiegają jednoznaczne konteksty i konsytuacje, charakteryzujące się „maksymalną symetrią wiedzy, tzn. gdy wiedza nadawcy i wiedza odbiorcy są niemal tożsame”⁹.

3. Derywatów nietautologicznych jest wśród nazw roślin swoistych dla gwary wagowskiej 155. W grupie tej znajdują się 52 derywaty słowotwórcze (72% wszystkich formacji słowotwórczych), 70 neosemantyzmów (100% wszystkich neosemantyzmów) i 33 derywaty składniowe (85% derywatów składniowych).

W polskich badaniach nad nazwami roślin do opisu takich fitonimów stosowane były trzy różne klasyfikacje semantyczne: Eugeniusza Pawłowskiego, Alicji Gajdamowicz-Mazurek i Ryszarda Tokarskiego. Wagowskie nietautologiczne derywaty słowotwórcze, semantyczne i składniowe poddam analizie kolejno według kryteriów zaproponowanych w tych klasyfikacjach.

3.1. Klasyfikacja semantyczna E. Pawłowskiego¹⁰ obejmuje dziewięć podstawowych grup z podziałem na mniejsze podgrupy. Są to nazwy:

- 1) od wyglądu rośliny i od innych jej właściwości:
 - a) od ogólnego pokroju (kształtu łodygi, gałęzi itp.), np. *grubosz*, od kształtu i budowy: kwiatów i kwiatostanów, np. *dzwonki*, liści, np. *mieczyk*, owoców, np. *dziadowskie wszy*, korzeni i pędów podziemnych, np. *cebulica*;
 - b) od koloru kwiatów, np. *blawatek*, liści, np. *podbiał*, owoców, np. *czzerwone jagody*, kory i łodygi, np. *białodrzew*;
 - c) od innych cech: od smaku, np. *gorczyca*, od zapachu, np. *kadzidło*, od cech wyczuwanych dotykiem, np. *lepnica*, od zjawisk słuchowych, wywoływanych przez suche rośliny, np. *skrzyp*, od soku mlecznego, np. *wilczomlecz*, od zjawisk ruchowych, heliotropizmu itp., np. *dmuchawiec*;
- 2) od właściwości leczniczych i magicznych, np. *żywokost*;
- 3) od podobieństwa do innych roślin lub zwierząt i ich części, np. *lilia wodna*, *kocie łapki*;

⁹ A. Skudrzykowa, K. Urban, *Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej*, Kraków–Warszawa 2000, s. 84.

¹⁰ E. Pawłowski, *Polskie nazwy roślin (Próba klasyfikacji semantycznej)*, *Studia Indoeuropejskie*, Kraków 1974, s. 163–169.

- 4) od miejsca występowania, np. *borówka*;
- 5) od pochodzenia, np. *węgiarka*;
- 6) od przeznaczenia rośliny jako paszy, pokarmu zwierząt itp., np. *trzmielina*;
- 7) nazwy dwuznaczne, np. *dzięcielina* (od ptaka *dzięcioła*, od wywoływania *wzdęcia* u krów lub od psł. *dent-* 'zab');
- 8) nazwy obcego pochodzenia, np. *aster*;
- 9) nazwy niejasne i ciemne, np. *mikołajek*, *milek*.

Ponadto Ludwika Wajda-Adamczykowa, stosując tę klasyfikację do opisu polskich nazw drzew, wyróżniła dodatkowo grupę roślin nazwanych ze względu na czas ich kwitnienia lub owocowania¹¹.

Klasyfikacja E. Pawłowskiego nie jest w pełni rozłączna, gdyż niektóre grupy nazw zostały wyodrębnione na podstawie różnych kryteriów, np. w stosunku do nazw od kształtu i budowy, koloru lub innych cech różnych części roślin bierze się pod uwagę, jaką cechą danej rośliny odzwierciedla dana nazwa i którą z części tej rośliny charakteryzuje ta właściwość, natomiast w stosunku do nazw od podobieństwa do innych roślin lub zwierząt i ich części zwraca się uwagę na sposób wyrażenia tej właściwości (poprzez wskazanie obiektu jakoś podobnego do danej rośliny lub jej części). W związku z tym np. nazwę *gęsie łapki*, zaliczoną przez E. Pawłowskiego do nazw od podobieństwa do zwierząt i ich części, można by też włączyć do grupy nazw od kształtu liści, bo właśnie liście tej rośliny podobne są do gęsiich łapek, a nazwę *bluszczyk*, zaliczoną do nazw od podobieństwa do innych roślin – do nazw od ogólnego pokroju, bo bluszczyk przypomina bluszcz ogólnym pokrojem. Zaletą tej klasyfikacji jest natomiast to, że jest ona pełna, oraz to, że była już stosowana w kilku językowych monografiach nazw botanicznych¹².

Wagowskie nazwy motywowane należą oczywiście do pierwszych siedmiu grup wyróżnionych przez E. Pawłowskiego, a także do grupy dodanej przez L. Wajdę-Adamczykową.

- 1) Ze 155 wagowskich fitonimów 53, to nazwy utworzone od wyglądu rośliny i od innych jej właściwości:
 - a) od ogólnego pokroju (kształtu łodygi, gałęzi itp.) (1): *krzewina* 'wierzba iwa, *Salix caprea*';
 - b) od kształtu i budowy kwiatów i kwiatostanów, liści, owoców (28): *babie uszy* 'piestrzenica kasztanowata, *Gyromitra esculenta*', *bazie* 'lepiężnik różowy, *Petasites hybridus*', *bąble* 'śnieguliczka biała, *Symphoricarpus rivularis*', *biały puch* 'wełnianka szerokolistna, *Eriophorum latifolium*', *cienkie tydki*

¹¹ L. Wajda-Adamczykowa, *Polskie nazwy drzew*, Wrocław 1989, s. 80.

¹² M. in. E. Rudnicka-Fira, *Ludowe nazwy roślin leczniczych w gwarach byłego powiatu dąbrowsko-tarnowskiego*, „Poradnik Językowy” 1979, z. 4, s. 172–189; L. Wajda-Adamczykowa, dz. cit., s. 77–85; A. Spólnik, *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*, Wrocław 1990; E. Rogowska, *Kaszubskie nazwy roślin uprawnych*, Gdańsk 1998.

i *cienkołydki* 'twardzioszek przydrożny, *Marasmius oreades*', *dzwonec* 'krwawnica pospolita, *Lythrum salicaria*', *dzwonki gruchające* 'kruszczyk błotny, *Epipactis palustris*', *głowacz* 'popłoch pospolity, *Onopordon acanthium*', *gwiazdka* i *iskierka* 'niecierpek, *Impatiens walleriana*', *koćki* 'koniczyna polna, *Trifolium arvense*', *koluchy* 'ruszczyk kolczasty, *Ruscus aculeatus*', *tapy* 'palma waszyngtonia, *Washingtonia*', *ty i ty świętego Andrzeja* 'śnieguliczka biała, *Symphoricarpus rivularis*', *miotetka* 'mietlica pospolita, *Agrostis vulgaris*', *okrąglica* 'turzyca obła, *Carex diandra*', *paznokiec* 'zygokaktus, *Zygocactus*', *pępek* 'maślak zwyczajny, *Suillus luteus*', *piętka* 'niecierpek, *Impatiens walleriana*', *sitak* i *sitek* 'maślak sitarz, *Suillus bovinus*', *serki* 'ślaz zaniedbany, *Malva neglecta*', *szeroki liść* 'podbiał pospolity, *Tussiflago farfara*', *szeroki liść* 'grąźel żółty, *Nuphar luteum*', *szerokie liście* 'aspidistra wyniosła, *Aspidistra elatior*', *trawa dzwonekowa* 'perłówka zwisła, *Melica nutans*;

c) od koloru kwiatów, gałęzi, owocników itp. (8): *biały bez* 'bez lekarski, *Sambucus nigra*', *biały kwiat* 'wełnianka szerokolistna, *Eriophorum latifolium*', *krakowiak* 'starzec cyneraria, *Senecio cruentes*', *niebieski kwiat* 'krwiściąg lekarski, *Sanguisorba officinalis*', *siwka* 'gąska siwa, *Tricholoma portentosum*', *stokolory* 'aster chiński, *Callistephus chinensis*', *złotocha* 'wierzba biała złotocha, *Salix alba* v. *vittelina*', *żółty kwiat* 'jaskier, *Ranunculus*';

d) od innych cech (16):

– od zapachu (1): *bździel* 'śnieć cuchnąca pszenicy, *Titilletia tritici*';

– od cech wyczuwanych dotykiem (12): – lepkości (4): *lepka* 'przytulia czepna, *Galium aparine*', *maślak* i *maślanka*¹³ 'gołąbek jadalny, *Russula vesca*', *tuszczyki* 'zasłonak niebieskawy, *Cortinarius coeruleus*'; – kłujności (3): *ciernie* 'szakłak pospolity, *Rhamnus cathartica*', *ciernik* 'jeżogłówek gałęzista, *Sparganium erectum*', *kolący kwiat* 'jeżogłówek gałęzista, *Sparganium erectum*';

– suchości (2) *suchotka* i *suchotnik* 'kocanki ogrodowe, *Helichrysum bracteatum*' i 'suchlin różowy, *Helipterum roseum*';

– łamliwości (1): *kruszewina* 'kruszyna pospolita, *Rhamnus frangula*';

– właściwości parzących (1): *parzywka* 'pokrzywa żegawka, *Urtica urens*';

– ostrości (1): *rzeżucha* 'turzyca, *Carex*';

– od zjawisk słuchowych, wywoływanych przez rośliny (1): *chrząszcz* 'mleczaj biel, *Lactarius piperatus*';

– od rozdzielanego pyłku (2): *bździuch* 'purchawka, *Lycoperdon*', *smolinos* 'lilia bulwkowata, *Lilium bulbiferum*'.

2) Tylko 5 ze 155 wagowskich fitonimów powstało ze względu na właściwości lecznicze, magiczne lub trujące. Są to: *drzyst*¹⁴ 'janowiec barwierski, *Genista*

¹³ Por. „podczas wilgotnej pogody jest śliski” (A. Pilát, *Mały atlas grzybów*, Warszawa 1972, s. 65).

tinctoria', *grzmotnik* '?', *muchar* 'muchomor czerwony, Amanita muscaria', *nieznajki* i *zapominajki* 'niezapominajka, Myosotis'.

- 3) Natomiast aż 74 nazwy roślin pochodzą od podobieństwa do innych roślin (58 nazw) i zwierząt (16 nazw).

Nazwami motywowanymi podobieństwem do innych roślin są: *biała koniczynka* 'szczawik zajęczy, Oxalis acetosella', *biały mak* 'bniec biały, Melandrium album', *bluszcz/bluźdz* 'manna mielec, Glyceria aquatica', *chmiel* 'strzałkowiec grzechotkowy, Beloperone guttata', *choszczka wodna* 'rogatek sztywny, Ceratophyllum demersum', *dąbek* 'złocień ogrodowy, Chrysanthemum indicum', *dzika mięta* 'mięta polna, Mentha arvensis', *dziki czosnek* 'czosnek zielonawy, Allium oleraceum', *dzikie winogrona* 'winobluszcz pięciolistkowy, Parthenocissus quinquefolia', *dziki szczypiorek* 'czosnek winnicowy, Allium vineale', *glucha pokrzywa* 'jasnota biała, Lamium album', *gluchy oset* 'chaber łąkowy, Centaurea jacea', 'ostrożeń warzywny, Cirsium oleraceum' i 'sierpik barwierski, Serratula tinctoria', *gluchy owies* 'owies głuchy, Avena fatua', *goździki* 'flokswiechowy, Phlox paniculata', *goździki* 'marcinki', *grzyb* 'sporysz, Claviceps purpurea', *huba* 'sporysz, Claviceps purpurea', *huba* 'jemioła pospolita, Viscum album', *jałowczyk* 'szparag Sprengera, Asparagus sprengeri', *jawor* 'jemioła pospolita, Viscum album', *jegła* 'jodła pospolita, Abies alba', *jesienne georginie* 'rudbeckia naga, Rudbeckia laciniata', *jesienne goździki* 'marcinki', *kaczeniec bielny* 'grązel żółty, Nuphar luteum', *kon(i)czyzna* 'komonica, Lotus', *kon(i)czyznka* 'koniczyna łąkowa, Trifolium pratense', *tubian* 'łubin ogrodowy, Lupinus hybridus', *tubian* 'Schefflera', *malon* 'dynia olbrzymia, Cucurbita maxima', *marchewka* 'marchew zwyczajna, Daucus carota', *martwa pokrzywa* 'jasnota biała, Lamium album', *mech* 'porost złotorost ścienny, Xanthoria parietina', *miotła bielna* 'mietlica pospolita, Agrostis vulgaris', *mlecz* 'cykoria podróżnik, Cichorium intybus', *mlecz* 'podbiał pospolity, Tussiflago farfara', *muzga* 'turzycza pospolita, Carex fusca i podobne', *palemka* 'dracena, Dracena marginata', *perzówka* 'życica trwała, Lolium perenne', *pleśń* 'złotorost ścienny, Xanthoria parietina', *podprawdziwek* 'podgrzybek brunatny, Xerocomus badius', *polny czosnek* 'czosnek zielonawy, Allium oleraceum', *półgrzybek* 'podgrzybek brunatny, Xerocomus badius', *prośnianki* 'gąska siwa, Tricholoma portentosum' i 'gąska zielonka, Tricholoma equestre', *psie goździki* 'mydlnica lekarska, Saponaria officinalis', *rogoza* 'liliowiec, Hemerocallis', *rogozy* 'rdest wężownik, Bistorta major', *saladera brychowska* 'tasznik pospolity, Capsella bursa-pastoris', *sektak* 'wilczomlecz lśniący, Euphorbia milii' i *sektak* 'ruszczyk kolczasty, Ruscus aculeatus', *skotójrzak* 'żabieniec babka wodna, Alisma plantago aquatica', *szczawik* 'szczaw polny, Rumex

¹⁴ Por. „drobno posiekane listki janowca podaje się w karmie zwierzętom udomowionym profilaktycznie jako środek moczopędny, odtruwający, pobudzający przemianę materii i wypróżnienie” (J. Anioł-Kwiatkowska, *Rośliny leczące zwierzęta*, Warszawa 1993, s. 108).

acetosella', *szczypiorek polny* 'czosnek winnicowy, *Allium vineale*', *trawica* 'turzyca, *Carex*', *trufla/trufla* 'tęgoskór pospolity, *Scleroderma citrinus*', *wyczka* 'wyka drobnokwiatowa, *Vicia hirsuta*', *zimowe (ge)orginie* 'rudbekia naga, *Rudbeckia laciniata*', *żytopszczyca* 'pszenżyto, krzyżówka żyta i pszenicy'.

Ze względu na podobieństwo roślin do zwierząt utworzono fitonimy: *baran* i *bocian* 'czubajka kania, *Macrolepiota procera*', *bycze jajka* 'kruszyna pospolita, *Rhamnus frangula*', *gąska* 'pieprznik jadalny, *Cantharellus cibarius*', *kobyłak* 'szczaw lancetowaty, *Rumex Hydrolapathum*', *koci ogon* 'szarłat zwisty, *Amaranthus caudatus*', *koci ogon* 'widłak, *Lycoperdon*', *kozia broda* 'szczotliha siwa, *Corynephorus canescens*', *koziolatek* i *koźlak* 'koźlarz babka, *Leccinum scabrum*', *kózki* 'ostróżeczka polna, *Consolida regalis*', *krowie mordy* 'kolczak dachówkowaty, *Hydnum imbricatum*', *ślimak* 'maślak zwyczajny, *Suillus luteus*', *wole oczy* i *wole ślipie* 'knieć błotna, *Caltha palustris*' i *wrona* 'czubajka kania, *Macrolepiota procera*'.

- 4) Tylko w wypadku 4 roślin o nadaniu nazwy zdecydowała w gwarze wagowskiej charakterystyka miejsca ich występowania. Są to: *drzewny grzyb* 'huba ogniowa, *Phellinus igniarius*', *leszczak* 'odmiana borowika, *Boletus edulis*', *mokrzyca* 'gwiazdnica pospolita, *Stellaria media*' i *osiniak* 'koźlarz czerwony, *Leccinum aurantiacum*'.
- 5) Stosunkowo często natomiast, bo 14 razy, źródłem nazw roślin jest ich przeznaczenie, czyli opis pożytku lub szkody, jaką powodują. W nazwach tych zostało utrwalone wykorzystanie roślin: – jako paszy dla zwierząt (3): *końska trawa* 'turzyca obła, *Carex diandra*', *świńska trawa* 'rdest ptasi, *Polygonum aviculare*', *tuzia trawa* '?', – jako surowca kulinarnego (2): *piekarka* 'pieczarka polowa, *Agaricus arvensis*', *prawdziwy grzyb* 'borowik szlachetny, *Boletus edulis*', – jako materiału budowlanego (2): *galak* 'sosna zwyczajna, *Pinus silvestris*', *kloc* 'sosna zwyczajna, *Pinus silvestris*', – jako materiału do wyrobu sprzętów domowych (1): *miotła* 'mietelnik żakula, *Kochia scoparia*', – jako środka higienicznego (1): *psie mydło* 'mydlnica lekarska, *Saponaria officinalis*', – jako „zastępczej” ozdoby (wykonywanej dawniej przez dziewczynki podczas pasienia bydła) (1): *pierscionek* 'goździk kropkowany, *Dianthus deltoides*'. Szkodliwe właściwości roślin, przed którymi ostrzegają ich nazwy, to natomiast: – powodowanie chorób innych roślin (2): *parch* 'kanianka koniczynowa, *Cuscuta trifolii*', *rak drzewny* 'jemioła pospolita, *Viscum album*', – zachwaszczanie innych roślin (1): *chwastnik* 'pięciornik gęsi, *Potentilla anserina*', – podejrzenie o właściwości trujące (ze względu na gorzki smak) (1): *szatan* 'goryczak żółciowy, *Tylopilus felleus*'.
- 6) Tylko jedna z wagowskich nazw roślin – *grudniak* 'zygokaktus, *Zygocactus*' – odwołuje się do czasu kwitnienia rośliny (nietypowego, bo zimowego).
- 7) Ponadto w wagowskiej gwarowej nomenklaturze botanicznej znajdują się 4 nazwy wieloznaczne: *panienka* 'niecierpek, *Impatiens walleriana*', wyraz motywowany walorami estetycznymi kwiatów lub bliżej nieznanymi wierzeniami; *sucha bieda* 'kocanki piaskowe, *Helichrysum arenarium*', słowo utworzone ze

względu na suchość łodyg i kwiatów rośliny lub miejsca jej występowania; *szatański kwiatuszek* i *żyducha kwiatki* 'kąkol polny, *Agrostemma githago*', nazwy odwołujące się do tekstu biblijnego wiążącego kąkol z szatanem, ale i do kształtu kwiatu wyposażonego w różki.

3.2. Nieco inną klasyfikację typów semantycznych spotykanych w nazewnictwie roślin zawiera analiza słowotwórczo-semantyczna nazw roślin w języku rosyjskim Alicji Gajdamowicz-Mazurek¹⁵. Autorka ta w nazewnictwie botanicznym wyróżnia 12 typów semantycznych: 'roślina' → 'podobna roślina', 'nazwa zwierzęca' → 'roślina', 'miejsce wegetacji' → 'roślina', 'kolor' → 'roślina', 'właściwości zewnętrzne' → 'roślina', 'właściwości biologiczne' → 'roślina', 'zastosowanie' → 'roślina', 'przedmiot' → 'roślina', 'nazwy osobowe' → 'roślina', 'smak' → 'roślina', 'czas wegetacji' → 'roślina', 'zapach' → 'roślina'.

Klasyfikacja ta dotyczy tylko nazw motywowanych synchronicznie (derywatów, zestawień i metafor, bez nazw odziedziczonych i zapożyczonych), jej punktem wyjścia stała się więc zewnętrzna struktura nazwy, tzn. znaczenie wyrazu podstawowego dla danej nazwy botanicznej, natomiast semantyczna motywacja jego użycia brana jest tu pod uwagę dopiero na drugim etapie analizy: jako czynnik uzasadniający istnienie takiego podziału oraz jako podstawa wydzielenia w obrębie podanych typów odpowiednich podtypów. Jest to zatem nie tyle semantyczna klasyfikacja nazw roślin, co semantyczna klasyfikacja nazw podstawowych dla nazw roślin, użycie jako wyrazów podstawowych nazw o tym samym znaczeniu może bowiem mieć różną motywację semantyczną (np. nazwy osobowe w podstawie nazw roślin mogą nawiązywać do różnych właściwości rośliny: cech zewnętrznych, pory kwitnienia, właściwości magicznych), a nazwy o tej samej motywacji semantycznej mogą być tworzone od podstaw o różnym znaczeniu (np. nazwy motywowane smakiem rośliny nie muszą pochodzić od przymiotników nazywających cztery smaki podstawowe, mogą też nawiązywać m.in. do nazw innych roślin o podobnym smaku, por. *dzika cytryna* 'berberys').

Wagowskie nazwy roślin należą do 11 z 12 wyróżnionych przez A. Gajdamowicz-Mazurek typów semantycznych; żadna z dyferencyjnych nazw roślin gwary wagowskiej nie reprezentuje modelu 'smak' → 'roślina'.

1) Typ 'roślina' → 'podobna roślina' (62). „Pod względem struktury i semantyki ten typ dzieli się na dwie grupy.

Jedną składa się z wyrazów, które są prawie równoznaczne z nazwami innych roślin. Porównywane rośliny należą do tego samego rodzaju botanicznego, a różnica polega na przynależności do różnych gatunków”¹⁶.

¹⁵ A. Gajdamowicz-Mazurek, *Nazwy roślin w języku rosyjskim. Zarys słowotwórczo-semantyczny*, „Studia Językoznawcze – Streszczenia Prac Doktorskich”, t. IX: *Z badań nad językami wschodniosłowiańskimi*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984, s. 65–104, zwł. 95–102.

¹⁶ A. Gajdamowicz-Mazurek, *dz. cit.*, s. 96.

W gwarze wagowskiej nazw takich jest 18, przy czym 14 z nich ściśle spełnia warunki opisane przez A. Gajdamowicz-Adamek.

Są to: *dzika mięta* 'mięta polna, *Mentha arvensis*', *dziki czosnek* 'czosnek zielonawy, *Allium oleraceum*', *dziki szczypiorek* 'czosnek winnicowy, *Allium vineale*', *głuchy owies* 'owies głuchy, *Avena fatua*', *kon(i)czynka* 'koniczyna łąkowa, *Trifolium pratense*', *lubian* 'lubin ogrodowy, *Lupinus hybridus*', *malon* 'dynia olbrzymia, *Cucurbita maxima*', *marchewka* 'marchew, *Daucus carota*', *miotła bielna* 'mietlica pospolita, *Agrostis vulgaris*', *polny czosnek* 'czosnek zielonawy, *Allium oleraceum*', *prośnianki* 'gąska zielonka, *Tricholoma equestre*' (nazwa przeniesiona z 'gąska siwa, *Tricholoma portentosum*'), *szczawik* 'szczaw polny, *Rumex acetosella*', *szczypiorek polny* 'czosnek winnicowy, *Allium vineale*', *wyczka* 'wyka drobnokwiatowa, *Vicia hirsuta*' i 'wyka ptasia, *Vicia cracca*'. Ponadto do pierwszej grupy derywatów typu 'roślina' → 'podobna roślina' należą: *żytopszesnica* 'pszennyto, krzyżówka żyta i pszenicy', a także 3 wyrazy pochodzące od nazw roślin o zakresie szerszym niż gatunek, a nawet rodzaj botaniczny: *chwastnik* 'pięciornik gęsi, *Potentilla anserina*', *krzewina* 'wierzba iwa, *Salix caprea*', *mech* 'porost złotorost ścienny, *Xanthiura parietina*'.

„Druga grupa składa się z nazw, które wskazują na pewne podobieństwo rośliny do innej. Rośliny te należą do różnych rodzajów botanicznych [...]”¹⁷. Podobieństwo roślin noszących 44 nazwy zostało ustalone na podstawie „zewnętrznych asocjacji dotyczących takich cech jak:

– wygląd zewnętrzny liści, kwiatów, łodygi, i korzenia”¹⁸ (25 nazw): *biała koniczynka* 'szczawik zajęczy, *Oxalis acetosella*', *bluszcz/bluźdź* 'manna mielec, *Glyceria aquatica*', *choszczka wodna* 'rogatek sztywny, *Ceratophyllum demersum*', *dąbek* 'chryzantema, *Chrysanthemum indicum*', *dzikie winogrona* 'winobluszcz pięciolistkowy, *Parthenocissus quinquefolia*', *głucha pokrzywa* i *martwa pokrzywa* 'jasnota biała, *Lamium album*', *głuchy oset* 'chaber łąkowy, *Centaurea jacea*', 'ostrożeń warzywny, *Cirsium oleraceum*' i 'sierpik barwierski, *Serratula tinctoria*', *jałowczyk* 'szparag Sprengera, *Asparagus densiflorus*', *jegła* 'jodła pospolita, *Abies alba*', *kaczeniec bielny* 'grązel żółty, *Nuphar luteum*', *kon(i)czynka* 'komonica, *Lotus*', *lubian* 'Schefflera', *mużga* 'turzyca pospolita, *Carex fusca* i podobne', *palemka* 'dracena, *Dracena marginata*', *perzówka* 'życica trwała, *Lolium perenne*', *podprawdziwek* i *półgrzybek* 'podgrzybek brunatny, *Xerocomus badius*', *prośnianki* 'gąska siwa, *Tricholoma portentosum*', *rogoza* 'liliowiec, *Hemerocallis*', *saladera brychowska* 'tasznik pospolity, *Capsella bursa-pastoris*', *skotojrzak* 'żabieniec babka wodna, *Alisma plantago aquatica*', *trawica* 'turzyca, *Carex*', *truflal/tryfla* 'tęguskór pospolity, *Scleroderma citrinus*', *zimowe (ge)orginie* 'rudbeckia naga, *Rudbeckia laciniata*';

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

- kształt kwiatów, owoców, kwiatostanu (11): *biały mak* ‘bniec biały, *Melandrium album*’, *chmiel* ‘strzałkowiec grzechotkowy, *Beloperone guttata*’, *dzwonki gruchające* ‘kruszczyk błotny, *Epipactis palustris*’, *goździki* ‘flokсы, *Phlox paniculata*’, *goździki i jesienne goździki* ‘marcinki’, *jesienne georginie* ‘rudbeckia naga, *Rudbeckia laciniata*’, *mlecz* ‘cykoria podróżnik, *Cichorium intybus*’, *mlecz* ‘podbiał pospolity, *Tussiflago farfara*’, *psie goździki* ‘mydlnica lekarska, *Saponaria officinalis*’, *rogozy* ‘rdest wężownik, *Bistorta major*’;
 - sposób vegetacji, miejsce wzrostu (1): *jawor* ‘jemiola pospolita, *Viscum album*’ (od wniosku o wiecznej zieloności jaworu wyciągniętego ze słów piosenki *Stojął jawor zielony*);
 - zapach kwiatów (1): *biały bez* ‘bez lekarski, *Sambucus nigra*’;
 - zastosowanie (2): *sektlak* ‘korona cierniowa, wilczomlecz lśniący, *Euphorbia millii*’, *sektlak* ‘ruszczyk kolczasty, *Ruscus aculeatus*’ (nazwa *sektlak* ‘szakłak’ została tu przeniesiona na różne rośliny bardzo kłujące; użycie jej w odniesieniu do roślin ozdobnych jest zarazem krytyką ich walorów estetycznych);
 - pasożytnictwo (4): *grzyb i huba* ‘sporysz, *Claviceps purpurea*’, *huba* ‘jemiola pospolita, *Viscum album*’, też *pleśń* ‘porost złotorost ścienny, *Xanthiora parietina*’.
- 2) Typ ‘nazwa zwierzęca’ → ‘roślina’, czyli nazwy roślin odpowiadające nazwom zwierząt, ptaków, owadów (19). Model ten bądź wskazuje na podobieństwo kształtu, koloru i innych właściwości (16): *baran*, *bocian*, *wrona* ‘czubajka kania, *Macrolepiota procera*’, *bycze jajka* ‘kruszyna pospolita, *Rhamnus frangula*’, *gąska* ‘pieprznik jadalny, *Cantharellus cibarius*’, *kobylak* ‘szczaw lancetowaty, *Rumex Hydrolapathum*’, *koci ogon* ‘szarłat zwisty, *Amaranthus caudatus*’, *koci ogon* ‘widłak, *Lycoperdon*’, *kozia broda* ‘szczotlicha siwa, *Corynephorus canescens*’, *koziolatek* rzad. i *koźlak* ‘koźlarz babka, *Leccinum scabrum*’, *kózki* ‘ostróżeczka polna, *Consolida regalis*’, *krowie mordy* ‘kolczak dachówkowaty, *Hydnum imbricatum*’, *ślimak* ‘maślak zwyczajny, *Suillus luteus*’, *wole oczy* i *wole ślipie* ‘knieć błotna, *Caltha palustris*’, bądź informuje o spożywaniu roślin przez zwierzęta (3): *końska trawa* ‘turzyca obła, *Carex diandra*’, *świńska trawa* ‘rdest ptasi, *Polygonum aviculare*’, *tuzia trawa* ‘?’.
- 3) Typ ‘miejsce vegetacji’ → ‘roślina’ (5). Wszystkie wagowskie nazwy roślin tego typu to nazwy o charakterze topograficznym: *drzewny grzyb* ‘huba ogniowa, *Phellinus igniarius*’, *leszczak* ‘odmiana borowika, *Boletus edulis*’, *mokrzyca* ‘gwiazdnica pospolita, *Stellaria media*’, *osiniak* ‘koźlarz czerwony, *Leccinum aurantiacum*’ i *sucha bieda* ‘kocanki piaskowe, *Helichrysum arenarium*’ (roślina ta dowodzi słabej jakości gleby, co bywa przyczyną biedy; nazwę tę można zaliczyć również do typu 5., od suchości łądygi i kwiatów). W gwarze wsi Wagi nie powstała żadna nazwa o charakterze geograficznym wskazująca na pochodzenie rośliny (typu *orzech włoski*).
- 4) Typ ‘kolor’ → ‘roślina’ (7). Większość nazw tego typu została utworzona od przymiotników pierwotnych oznaczających kolor (5): *biały kwiat* ‘wełnianka

- szerokolistna, *Eriophorum latifolium*’, *niebieski kwiat* ‘krwiściąg lekarski, *Sanguisorba officinalis*’, *siwka* ‘gąska siwa, *Tricholoma portentosum*’, *złotocha* ‘wierzba biała złotocha, *Salix alba* v. *vittelina*’ i *żółty kwiat* ‘jaskier, *Ranunculus*’.
- Jedna nazwa pochodzi od hiperbolicznego wyrażenia liczebnikowo-rzeczownikowego: *stokolory* ‘aster chiński, *Callistephus chinensis*’. Nazwą symilatywną utworzoną poprzez przywołanie kontrastowej barwności ludowego stroju krakowskiego jest natomiast *krakowiak* ‘starzec cyneraria, *Senecio cruentes*’.
- 5) Typ ‘właściwości zewnętrzne’ → ‘roślina’ (19). Obejmuje on nazwy wynikające z budowy całej rośliny lub jej części, z ich specyficznych właściwości: *bazie* ‘lepiężnik różowy, *Petasites hybridus*’, *bąbłe* ‘śnieguliczka biała, *Symphoricarpus rivularis*’, *biały puch* ‘welnianka szerokolistna, *Eriophorum latifolium*’, *ciernie* ‘szakłak pospolity, *Rhamnus cathartica*’, *chrząszcz* ‘mleczaj biel, *Lactarius piperatus*’, *ciernik* ‘jeżogłówka gałęzista, *Sparganium erectum*’, *kočki* ‘koniczyna polna, *Trifolium arvense*’, *kolący kwiat* ‘jeżogłówka gałęzista, *Sparganium erectum*’, *koluchy* ‘ruszczyk kolczasty, *Ruscus aculeatus*’, *kruszewina* ‘kruszyna pospolita, *Rhamnus frangula*’, *okrąglica* ‘turzyca obła, *Carex diandra*’, *prawdziwy grzyb* ‘borowik szlachetny, *Boletus edulis*’, *rzeżucha* ‘turzyca zaostzona, *Carex gracilis* i turzyce podobne’, *smolinos* ‘lilia bulwkowata, *Lilium bulbiferum*’, *suchotka* i *suchotnik* ‘kocanki ogrodowe, *Helichrysum bracteatum*’ i ‘suchlin różowy, *Helipterum roseum*’, *szerokie liście* ‘aspidistra wyniosła, *Aspidistra elatior*’, *szeroki liść* ‘podbiał pospolity, *Tussiflago farfara*’, *szeroki liść* ‘grzązel żółty, *Nuphar luteum*’.
- 6) Typ ‘właściwości biologiczne’ → ‘roślina’ (8). Zawiera on nazwy: – wskazujące na to, co wydziela dana roślina (4): *lepka* ‘przytulica czepna, *Galium aparine*’, *maślak* i *maślanka* ‘gołąbek jadalny, *Russula vesca*’, *thuszczki* ‘zasłonak niebieskawo, *Cortinarius coerulescens*’, – wskazujące na inne właściwości, które odróżniają daną roślinę od innych (2): *bździuch* ‘purchawka, *Lycoperdon*’, *parzywka* ‘pokrzywa żegawka, *Urtica urens*’, – podkreślające pasożytniczy charakter rośliny, powodującej choroby innych roślin (2): *parch* ‘kianianka koniczynowa, *Cuscuta trifolii*’, *rak drzewny* ‘jemiola pospolita, *Viscum album*’.
- 7) Typ ‘zastosowanie’ → ‘roślina’ (11). Do tej grupy semantycznej należą nazwy informujące o zastosowaniu praktycznym rośliny (8): leczniczym: *drzyst* ‘janowiec barwierski, *Genista tinctoria*’, owadobójczym: *muchar* ‘muchomor czerwony, *Amanita muscaria*’, kulinarnym: *piekarka* ‘pieczarka biaława, *Agaricus arvensis*’, budowlanym: *galak* ‘sosna zwyczajna, *Pinus silvestris*’, *kloc* ‘sosna zwyczajna, *Pinus silvestris*’, higienicznym: *psie mydło* ‘mydlnica lekarska, *Saponaria officinalis*’, ozdobnym: *pierscionek* ‘goździk kropkowany, *Dianthus deltoides*’, do zamiatania: *miotła* ‘mietelnik zakula, *Kochia scoparia*’, a także o jej zastosowaniu magicznym (3): *grzmotnik* ‘?’, *nieznajki* i *zapominajki* ‘niezapominajka, *Myosotis*’.

- 8) Typ 'przedmiot' → 'roślina' (16). Grupę tę tworzą nazwy oparte na zasadzie metafory, wskazujące na podobieństwo roślin lub ich części do różnych (szeroko rozumianych) przedmiotów: – artefaktów (5): *dzwonic* 'krwawnica pospolita, *Lythrum salicaria*', *mioletka* 'mietlica pospolita, *Agrostis vulgaris*', *sitak* i *sitek* 'maślak sitarz, *Suillus bovinus*', *trawa dzwonek* 'perłówka zwisła, *Melica nutans*'; – nazw części ciała i wydzielin (8): *cienkie bydki* i *cienkołydki* 'twardzioszek przydrożny, *Marasmius oreades*', *głowacz* 'popłoch pospolity, *Onopordon acanthium*', *łapy* 'palma waszyngtonia, *Washingtonia*', *łyzy* 'śnieguliczka biała, *Symphoricarpus rivularis*', *paznokiec* 'zygokaktus, *Zygocactus*', *pępek* 'maślak zwyczajny, *Suillus luteus*', *piętka* 'niecierpek, *Impatiens walleriana*'; – innych nazw (3): *gwiazdka* i *iskierka* 'niecierpek, *Impatiens walleriana*', *serki* 'ślaz zaniedbany, *Malva neglecta*'.
- 9) Typ 'nazwy osobowe' → 'roślina' (6). W tej stosunkowo nielicznej grupie fitonimów znajdują się nazwy utworzone zarówno od nazw ludzi¹⁹ (*panienka*, *baba*, *święty Andrzej*), jak i od nazw istot nadprzyrodzonych (*szatan*). W obrębie obu tych podgrup może wystąpić motywacja realistyczna, uwzględniająca fizyczne właściwości rośliny, i mieszana, realistyczno-magiczna, odzwierciedlająca także ludowe wierzenia i legendy. Fizyczne cechy roślin sygnalizowane w ich nazwach za pomocą nazw osobowych to: kształt (2): *babie uszy* 'piestrzenica kasztanowata, *Gyromitra esculenta*', *łyzy świętego Andrzeja*²⁰ 'śnieguliczka biała, *Symphoricarpus rivularis*', walory estetyczne (1): *panienka* 'niecierpek, *Impatiens walleriana*' oraz szkodliwość (3): *szatan* 'goryczak żółciowy, *Tylopius felleus*', *szatański kwiatusek* i *złyducha kwiatki* 'kąkol polny, *Agrostemma githago*'. Nazwy kąkolu nawiązują ponadto do biblijnej przypowieści o kąkolu.
- 10) Typ 'smak' → 'roślina', obejmujący fitonimy utworzone od nazw czterech odmian odczuć smakowych, wśród wagowskich nazw roślin nie występuje.
- 11) Typ 'czas wegetacji' → 'roślina', grupujący wyrazy, których podstawą są nazwy oznaczające okres wegetacji, wzrostu i kwitnienia, jest reprezentowany przez jedną tylko nazwę: *grudniak* 'zygokaktus, *Zygocactus*'.
- 12) Typ 'zapach' → 'roślina' ma również tylko jednego przedstawiciela: *bździel* 'śnieć cuchnąca pszenicy, *Titletia tritici*'.

3.3. Jeszcze inną klasyfikację tendencji nazewniczych występujących w nazwach roślin proponuje Ryszard Tokarski, omawiający nazwy roślin jako jeden z przykładów modelu definicyjnego przejawiającego się w całej grupie nazw. Obserwując sposoby

¹⁹ Por. E. Rogowska-Cybulska, *Nazwy roślin motywowane nazwami ludzi w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty*, „Gdańskie Studia Językoznawcze” IX, Gdańsk 2005, s.67-94.

²⁰ W. Budziszewska, *Pierwiastek chrześcijański i pogański w polskiej terminologii botanicznej na tle słowiańskim*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, XXXII, 1986, s. 35–37 nie podaje żadnej nazwy rośliny z imieniem tego świętego (wymienia natomiast nazwy nawiązujące do postaci św. Antoniego, św. Barbary, św. Jakuba, św. Jana, św. Łucji, Marii Magdaleny, św. Piotra, św. Urbana i św. Wawrzyńca).

rozbudowy i semantycznego kształtowania się tego modelu, odwołuje się on do „wewnętrznego ukształtowania słowa, gdy nazwa ukierunkowuje, niejako «podpowiada» wybór takiej, a nie innej definicji znaczeniowej”²¹, a więc bada semantyczną genezę nazw motywowanych. Według niego w nazwach polskich roślin najczęściej eksponowane są następujące właściwości świata roślin: charakterystyka środowiskowa (miejsce i czas kwitnienia rośliny); cechy fizyczne (właściwości kwiatów, liści, owoców i nasion, łodygi lub korzenia), charakterystyczne cechy kwiatu (barwa, kształt, wrażenia dotykowe), właściwości liści (ich kształt), właściwości owoców i nasion (ich barwa, kształt), cechy łodygi lub korzenia; właściwości użytkowe. Wymienione cechy R. Tokarski ujmuje w trzy podstawowe grupy najistotniejszych dla użytkowników języka właściwości świata roślin wykorzystywanych podczas ich nominacji. Są nimi: charakterystyka środowiskowa (miejsce i czas kwitnienia rośliny), cechy fizyczne (właściwości kwiatów, liści, owoców i nasion, łodygi lub korzenia) i właściwości użytkowe.

Wagowski system fitonimiczny odwołuje się do wszystkich cech roślin wyodrębnionych w tej klasyfikacji, przy czym w stosunkowo wielu wypadkach jedna roślina została nazwana ze względu na kilka wyróżnionych kryteriów. W dyferencyjnie gwarowych motywowanych nazwach roślin znanych mieszkańcom wsi Wągi uwzględnianie są – za pomocą różnych środków derywacyjnych – następujące właściwości:

1) charakterystyka środowiskowa (20):

- a) miejsce występowania (15): *choszczka wodna* ‘rogatek sztywny, Ceratophyllum demersum’, *drzewny grzyb* ‘huba ogniowa, Phellinus igniarius’, *dzika mięta* ‘mięta polna, Mentha arvensis’, *dziki czosnek* ‘czosnek zielonawy, Allium oleraceum’, *dzikie winogrona* ‘winobluszcz pięciolistkowy, Parthenocissus quinquefolia’, *dziki szczypiorek* ‘czosnek winnicowy, Allium vineale’, *huba* ‘jemioła pospolita, Viscum album’, *kaczeniec bielny* ‘grązel żółty, Nuphar luteum’, *leszczak* ‘odmiana borowika, Boletus edulis’, *miotła bielna* ‘mietlica pospolita, Agrostis vulgaris’, *mokrzyca* ‘gwiazdnica pospolita, Stellaria media’, *osiniak* ‘koźlarz czerwony, Leccinum aurantiacum’, *polny czosnek* ‘czosnek zielonawy, Allium oleraceum’, *saladera brychowska* ‘tasznik pospolity, Capsella bursa-pastoris’, *szczypiorek polny* ‘czosnek winnicowy, Allium vineale’;
- b) czas (zwłaszcza czas kwitnienia) (5): *grudniak* ‘zygokaktus, Zygocactus’, *jawor* ‘jemioła pospolita, Viscum album’ (od wyinterpretowanego ze słów piosenki *Stojął jawor zielony* przekonania o wiecznej zieloności jaworu), *jesienne georginie* i *zimowe (ge)orginie* ‘rudbekia naga, Rudbeckia laciniata’, *jesienne goździki* ‘marcinki’;

²¹ R. Tokarski, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 340.

2) cechy fizyczne (110):

- a) charakterystyczne cechy kwiatu (30): – barwa (8): *biały bez* ‘dziki bez czarny, Sambucus nigra’, *biały kwiat* ‘wełnianka szerokolistna, Eriophorum latifolium’, *biały mak* ‘bniec biały, Melandrium album’, *biały puch* ‘wełnianka szerokolistna, Eriophorum latifolium’, *krakowiak* ‘starzec cyneraria, Senecio cruentes’, *niebieski kwiat* ‘krwiściąg lekarski, Sanguisorba officinalis’, *stokolory* ‘aster chiński, Callistephus chinensis’, *zółty kwiat* ‘jaskier, Ranunculus’; – kształt (16): *bazie* ‘lepiężnik różowy, Petasites hybridus’, *chmiel* ‘strzałkowiec grzechotkowy, Beloperone guttata’, *dzwonec* ‘krwawnica pospolita, Lythrum salicaria’, *dzwonki gruchające* ‘kruszczyk błotny, Epipactis palustris’, *głowacz* ‘popłoch pospolity, Onopordon acanthium’, *gwiazdka* i *iskierka* ‘niecierpek, Impatiens walleriana’, *koci ogon* ‘szarłat zwisty, Amaranthus caudatus’, *kozia broda* ‘szczotlicha siwa, Corynephorus canescens’, *kózka* ‘ostróżeczka polna, Consolida regalis’, *miotetka* ‘mietlica pospolita, Agrostis vulgaris’, *mlecz* ‘podbiał pospolity, Tussiflago farfara’, *rogozy* ‘rdest węzownik, Bistorta major’, *trawa dzwonkowa* ‘perłówka zwisła, Melica nutans’, *wole oczy* i *wole ślipie* ‘knieć błotna, Caltha palustris’; – wrażenia dotykowe (4): *koćki* ‘koniczyna polna, Trifolium arvense’, *kolący kwiat* ‘jeżogłówka gałęzista, Sparganium erectum’, *suchotka* i *suchotnik* ‘nieśmiertelnik, Helichrysum bracteatum’ i ‘suchołoska, Helipterum roseum’; – ogólne wrażenie estetyczne (1): *panienka* ‘niecierpek, Impatiens walleriana’; – inne cechy (1): *smolinós* ‘lilia bulwkowata, Lilium bulbiferum’;
- b) właściwości liści (13): – ich kształt (9): *łapy* ‘palma waszyngtonia, Washingtonia’, *lubian* ‘Schefflera’, *okrąglica* ‘turzyca obła, Carex diandra’, *paznokiec* ‘zygokaktus, Zygocactus’, *rogoza* ‘liliowiec, Hemerocallis’, *skotojrzak* ‘żabieniec babka wodna, Alisma plantago aquatica’, *szerokie liście* ‘aspidistra wyniosła, Aspidistra elatior’, *szeroki liść* ‘grązel żółty, Nuphar luteum’, *szeroki liść* ‘podbiał pospolity, Tussiflago farfara’; – właściwości wyczuwane dotykiem (3): *koluchy* i *seklak* ‘ruszczyk kolczasty, Ruscus aculeatus’, *rzeżucha* ‘turzyca zaostrzona, Carex gracilis’; – wielkość (1): *kobylak* ‘szczaw lancetowaty, Rumex hydrolapathum’;
- c) właściwości owoców i nasion (26): – ich barwa (5): *gąska* ‘pieprznik jadalny, Cantharellus cibarius’, *koziółek rzad.* i *koźlak* ‘koźlarz babka, Leccinum scabrum’, *prośnianki* ‘gąska siwa, Tricholoma portentosum’, *siwka* ‘gąska siwa, Tricholoma portentosum’; – kształt (8): *babie uszy* ‘piestrzenica kasztanowata, Gyromitra esculenta’, *bąble* ‘śnieguliczka biała, Symphoricarpus rivularis’, *ciernik* ‘jeżogłówka gałęzista, Sparganium erectum’, *goździki* ‘flokсы, Phlox paniculata’, *krowie mordy* ‘kolczak dachówkowaty, Hydnum imbricatum’, *pępek* ‘maślak zwyczajny, Suillus luteus’, *piętka* ‘niecierpek, Impatiens walleriana’, *serki* ‘ślaz zaniedbany, Malva neglecta’; – kształt i kolor jednocześnie (3): *bycze jajka* ‘kruszyna pospolita, Rhamnus frangula’, *ły i ły świętego Andrzeja* ‘śnieguliczka biała, Symphoricarpus rivularis’; – właściwości powierzchni (wrażenia dotykowe):

faktura i śliskość (7): *maślak* i *maślanka* 'gołąbek jadalny, *Russula vesca*', *sitak* i *sitek* 'maślak sitarz, *Suillus bovinus*', *baran* 'czubajka kania, *Macrolepiota procera*', *ślimak* 'maślak zwyczajny, *Suillus luteus*', *tluszczki* 'zasłonak niebieskawy, *Cortinarius coerulescens*'; – zapach (1): *bździel* 'śnieć cuchnąca pszenicy, *Titlletia tritici*'; – wrażenia słuchowe (1): *chrząszcz* 'mleczej biel, *Lactarius piperatus*'; – inne charakterystyczne cechy (1): *bździuch* 'purchawka, *Lycoperdon*' (od wydzielanego pyłku);

d) cechy łodygi lub korzenia (12): *cienkie łydki* i *cienkołydki* 'twardzioszek przydrożny, *Marasmius oreades*', *ciernie* 'szakłak pospolity, *Rhamnus cathartica*', *glucha pokrzywa* i *martwa pokrzywa* 'jasnota biała, *Lamium album*', *koci ogon* 'widłak, *Lycoperdon*', *kruszewina* 'kruszyna pospolita, *Rhamnus frangula*', *krzewina* 'wierzba iwa, *Salix caprea*', *lepka* 'przytulia czepna, *Galium aparine*' (od lepkiej górnej części łodygi), *parzywka* 'pokrzywa żegawka, *Urtica urens*', *sektak* 'wilczomlecz lśniący, *Euphorbia milii*', *złotocha* 'wierzba biała złotocha, *Salix alba* v. *vittelina*';

e) jednocześnie cechy co najmniej dwu różnych części rośliny (łodygi, liści, kwiatów, owoców itp.) (29): *biała koniczynka* 'szczawik zajęczy, *Oxalis acetosella*', *bluszcz/bluźdź* 'manna mielec, *Glyceria aquatica*', *bocian* i *wrona* 'czubajka kania, *Macrolepiota procera*', *dąbek* 'złocien ogrodowy, *Chrysanthemum indicum*', *gluchy oset* 'chaber łąkowy, *Centaurea jacea*', 'ostrożeń warzywny, *Cirsium oleraceum*' i 'sierpik barwierski, *Serratula tinctoria*', *gluchy owies* 'owies gluchy, *Avena fatua*', *goździki* 'marcinki', *jałowczyk* 'szparag Sprengera, *Asparagus densiflorus*', *jegla* 'jodła pospolita, *Abies alba*', *kon(i)czyna* 'komonica, *Lotus*', *kon(i)czynka* 'koniczyna łąkowa, *Trifolium pratense*', *łubian* 'łubin ogrodowy, *Lupinus hybridus*', *malon* 'dynia olbrzymia, *Cucurbita maxima*', *marchewka* 'marchew zwyczajna, *Daucus carota*', *mech* 'porost złotorost ścienny, *Xanthiora parietina*', *mlecz* 'cykoria podróżnik, *Cichorium intybus*', *mużga* 'turzyca pospolita, *Carex fusca* i podobne', *palemka* 'dracena, *Dracena marginata*', *perzówka* 'życica trwała, *Lolium perenne*', *podprawdziwek* i *półgrzybek* 'podgrzybek brunatny, *Xerocomus badius*', *prośnianki* 'gąska zielonka, *Tricholoma equestre*', *psie goździki* 'mydlnica lekarska, *Saponaria officinalis*', *szczawik* 'szczaw polny, *Rumex acetosella*', *trawica* 'turzyca, *Carex*', *trufla/tryfła* 'tęgoskór pospolity, *Scleroderma citrinus*', *wyczka* 'wyka drobnokwiatowa, *Vicia hirsuta*', *żytopszienica* 'pszenżyto, krzyżówka żyta i pszenicy';

3) właściwości użytkowe (21):

a) korzystne dla człowieka (15): – lecznicze (1): *drzyst* 'janowiec barwierski, *Genista tinctoria*'; – magiczne (3): *grzmotnik* '?', *nieznajki* i *zapominajki* 'niezapominajka, *Myosotis*'; – owadobójcze (1): *muchar* 'muchomor czerwony, *Amanita muscaria*'; – higieniczne (1): *psie mydło* 'mydlnica lekarska, *Saponaria officinalis*'; – kulinarne (1): *piekarka* 'pieczarka polowa, *Agaricus arvensis*'; – paszowe (3): *końska trawa* 'turzyca obła, *Carex diandra*', *świńska trawa* 'rdest

- ptasi, *Polygonum aviculare*, *tuzia trawa* '?'; – budowlane (2): *galak i kloc* 'sosna zwyczajna, *Pinus silvestris*'; inne (2): *miotła* 'mietelnik żakula, *Kochia scoparia*' (do zamiatania), *pierscionek* 'goździk kropkowany; *Dianthus deltoides*' (do ozdoby); – przywołane poprzez wartościowanie (1): *prawdziwy grzyb* 'borowik szlachetny, *Boletus edulis*';
- b) szkodliwe dla człowieka (6): *chwastnik* 'pięciornik gęsi, *Potentilla anserina*', *parch* 'kanianka koniczynowa, *Cuscuta trifolii*', *rak drzewny* 'jemioła pospolita, *Viscum album*', *szatan* 'goryczak żółciowy, *Tylopius felleus*', *szatański kwiatuśzek* i *złyducha kwiatki* 'kąkol polny, *Agrostemma githago*';
- 4) jednocześnie cechy co najmniej 2 z 3 wyróżnionych grup (4): *grzyb i huba* 'sporysz, *Claviceps purpurea*', *pleśń* 'porost złotorost ścienny, *Xanthioma parietina*', *sucha bieda* 'kocanki piaskowe, *Helichrysum arenarium*'.

3.4. Dyferencyjnie gwarowe nietautologiczne nazwy roślin znane mieszkańcom wsi Wagi zostały utworzone na drodze derywacji słowotwórczej, semantycznej i syntaktycznej. Do opisu procesów gwarowej nominacji roślin można wykorzystać zatem również klasyfikacje semantyczne uwzględniające specyfikę mechanizmów derywacyjnych.

3.4.1. Wśród 155 dyferencyjnie gwarowych wagowskich fitonimów 52 nazwy są derywatami słowotwórczymi. Grupę tę można poddać klasyfikacji ze względu na ich przynależność do poszczególnych typów słowotwórczych.

Wśród owych 52 nazw roślin zdecydowaną większość stanowią derywaty proste, obejmujące 47 wyrazów, należących do 10 różnych typów słowotwórczych²². Są to: 1) derywaty odrzeczownikowe (27):

- a) nazwy symilatywne (18): – od nazw roślin (13): *biała koniczynka* 'szczawik zajęczy, *Oxalis acetosella*', *dąbek* 'chryzantema, *Chrysanthemum indicum*', *jałowczyk* 'szparag Sprengera, *Asparagus densiflorus*', *kon(i)czynka* 'koniczyna łąkowa, *Trifolium pratense*', *krzewina* 'wierzba iwa, *Salix caprea*', *marchewka* 'marchew, *Daucus carota*', *palemka* 'dracena, *Dracena marginata*', *perzówka* 'życica trwała, *Lolium perenne*', *podprawdziwek* 'podgrzybek brunatny, *Xerocomus badius*', *prośnianki* 'gąska siwa, *Tricholoma portentosum*', *szczawik* 'szczaw polny, *Rumex acetosella*', *trawica* 'turzyca, *Carex*', *wyczka* 'wyka drobnokwiatowa, *Vicia hirsuta*'; – od innych nazw (5): nazw artefaktów (4): *dzwonec* 'krwawnica pospolita, *Lythrum salicaria*', *miotłka* 'mietlica pospolita, *Agrostis vulgaris*', *sitak* i *sitek* 'maślak sitarz, *Suillus bovinus*', a także nazw części ciała (1): *głowacz* 'popłoch pospolity, *Onopordon acanthium*';
- b) nazwy subiektów właściwości (nosicieli cech) (3): *ciernik* 'jeżogłówka gałęzista, *Sparganium erectum*', *maślak* 'gołąbek jadalny, *Russula vesca*', *tluszczki* 'zasłonak niebieskawy, *Cortinarius coerulescens*';

²² Por. R. Grzegorzczkowska, *Rzeczownik*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, t. II *Morfologia*, pod red. R. Grzegorzczkowej, R. Laskowskiego i H. Wróbla, wyd. 2., zmienione, Warszawa 1998, s. 389–450.

- c) nazwy agentywne przy niewyrażonym predykacie od obiektu czynności (2): *grzmotnik* '?', *muchar* 'muchomor czerwony, *Amanita muscaria*';
- d) nazwy odlokatywne (2): *leszczak* 'odmiana borowika, *Boletus edulis*', *osiniak* 'koźlarz czerwony, *Leccinum aurantiacum*';
- e) nazwy odtemporalne (1): *grudniak* 'zygokaktus, *Zygocactus*';
- f) nazwy gatunkowe (1): *chwastnik* 'pięciornik gęsi, *Potentilla anserina*';
- 2) derywaty odczasownikowe (10):
- a) nazwy nieosobowych subiektów czynności, procesów i stanów (6): *bździuch* 'purchawka, *Lycoperdon*', *bździel* 'śnieć cuchnąca pszenicy, *Tilletia tritici*', *chrząszcz* 'mleczaj biel, *Lactarius piperatus*', *lepka* 'przytulia czepna, *Galium aparine*', *parzywka* 'pokrzywa żegawka, *Urtica urens*', *rzeżucha* 'turzyca zaostrzona, *Carex gracilis* i podobne';
- b) nazwy kauzatywne (3): *drzyst* 'żarnowiec miotlasty, *Sarothamnus scoparius*', *nieznajki* i *zapominajki* 'niezapominajka, *Myosotis*';
- c) nazwa obiektu czynności (1): *piekarka* 'pieczarka polowa, *Agaricus arvensis*';
- 3) derywaty odprzymiotnikowe (10) – nazwy atrybutywne (10):
- a) nazwy nosicieli (subiektów) cech odniesionych bezpośrednio do subiektu (8): *kobylak* 'szczaw lancetowaty, *Rumex Hydrolapathum*', *kruszewina* 'kruszyna pospolita, *Rhamnus frangula*', *maślanka* 'gołąbek jadalny, *Russula vesca*', *okrąglica* 'turzyca obła, *Carex diandra*', *siwka* 'gąska siwa, *Tricholoma portentosum*', *suchotka* i *suchotnik* 'kocanki ogrodowe, *Helichrysum bracteatum*' i 'suchlin różowy, *Helipterum roseum*', *złotocha* 'wierzba biała złotocha, *Salix alba* v. *vittelina*';
- b) nazwy nosicieli cech odniesionych do rośliny pośrednio, charakteryzujących inny przedmiot związany z desygnatem derywatu²³: *krakowiak* 'starzec cyneraria, *Senecio cruentes*' (od krakowskiego stroju), *mokrzyca* 'gwiazdnica pospolita, *Stellaria media*' (od mokrej gleby).

Grupa wagowskich fitonimów będących derywatami słowotwórczymi obejmuje również 5 złożenia. Są to złożenia egzocentryczne (4): liczebnikowo-rzeczownikowe (2): *półgrzybek* 'podgrzybek brunatny, *Xerocomus badius*', *stokolory* 'aster chiński, *Callistephus chinensis*', przymiotnikowo-rzeczownikowe (1): *cienkołydki* 'twardzioszek przydrożny, *Marasmius oreades*', czasownikowo-rzeczownikowe (1): *smolinos* 'lilia bulwkowata, *Lilium bulbiferum*', a także endocentryczne (1): rzeczownikowo-rzeczownikowe: *żytopszczyca* 'pszenżyto, krzyżówka żyta i pszenicy'.

3.4.2. Wśród 155 dyferencyjnie gwarowych wagowskich nazw roślin osobną grupę stanowią neosemantyzmy. Jest ich 70, przy czym 54 neosemantyzmy mają postać leksemów prostych, zaś 16 – złożonych. Do ich powstania przyczyniły się mechanizmy metonimii i metafory.

²³ R. Grzegorzyczkowa, J. Puzynina, *dz. cit.*, s. 419.

- 1) Wśród 15 neosemantyzmów metonimicznych (9 prostych i 6 złożonych) występują trzy typy przesunięć metonimicznych:
- partonimiczne, typu 'część' za 'całość' (*pars pro toto*) (9): – wśród neosemantyzmów prostych (5): *bazie* 'lepiężnik różowy, Petasites hybridus', *bąble* 'śnieguliczka biała, Symphoricarpus rivularis', *ciernie* 'szakłak pospolity, Rhamnus cathartica', *koćki* 'koniczyna polna, Trifolium arvense', *koluchy* 'ruszczyk kolczasty, Ruscus aculeatus'; – wśród neosemantyzmów złożonych (4): *biały puch* 'wełnianka szerokolistna, Eriophorum latifolium', *szeroke liście* 'aspidistra wyniosła, Aspidistra elatior', *szeroki liść* 'podbiał pospolity, Tussiflago farfara', *szeroki liść* 'grążel żółty, Nuphar luteum';
 - rezultatywne, typu 'wyrób' za 'surowiec' (5): – wśród neosemantyzmów prostych (4): *galak i kloc* 'sosna zwyczajna, Pinus silvestris', *miotła* 'mietelnik żakula, Kochia scoparia', *pierscionek* 'goździk kropkowany, Dianthus deltoides'; – wśród neosemantyzmów złożonych (1): *psie mydło* 'mydlnica lekarska, Saponaria officinalis';
 - złożone, rezultatywno-kauzatywne, typu 'skutek' za 'przyczynę' + 'przyczyna' za 'objaw' (1): wśród neosemantyzmów złożonych: *sucha bieda* 'kocanki piaskowe, Helichrysum arenarium' (kocanki to wskaźnik słabej jakości gleby, która jest przyczyną biedy jej właścicieli).
- 2) Na podgrupę 55 neosemantyzmów metaforycznych (45 prostych, 10 złożonych) składają się:
- nazwy przeniesione z innych roślin (25 nazw, wyłącznie neosemantyzy my proste): *bluszcz/bluźdz* 'manna mielec, Glyceria aquatica', *chmiel* 'strzałkowiec grzechotkowy, Beloperone guttata', *goździki* 'floksy, Phlox paniculata', *goździki* 'marcinki', *grzyb* 'sporysz, Claviceps purpurea', *huba* 'sporysz, Claviceps purpurea', *huba* 'jemiola pospolita, Viscum album', *jawor* 'jemiola pospolita, Viscum album', *jegla* 'jodła pospolita, Abies alba', *kon(i)czyna* 'komonica, Lotus', *lubian* 'lubin ogrodowy, Lupinus hybridus', *lubian* 'Schefflera', *malon* 'dynia olbrzymia, Cucurbita maxima', *mech* 'porost złotorost ścienny, Xanthiora parietina', *mlecz* 'cykoria podróżnik, Cichorium intybus', *mlecz* 'podbiał pospolity, Tussiflago farfara', *muźga* 'turzyca pospolita, Carex fusca i podobne', *pleśń* 'porost złotorost ścienny, Xanthiora parietina', *prośniarki* 'gąska siwa, Tricholoma portentosum', *rogoza* 'liliowiec, Hemerocallis', *sektak* 'wilczomlecz lśniący, Euphorbia milii', *sektak* 'ruszczyk kolczasty, Ruscus aculeatus', *truffal / tryfla* 'tęgoscór pospolity, Scleroderma citrinus', *rogozy* 'rdest węzownik, Bistorta major', *skołojrzak* 'żabieniec babka wodna, Alisma plantago aquatica';
 - nazwy przeniesione z obiektów innych niż rośliny (30):
 - z części ciała i wydzielin (15 nazw: 5 neosemantyzmów prostych, 10 złożonych): – z części ciała i wydzielin ludzi (7): *babie uszy* 'piestrzenica kasztanowata, Gyromitra esculenta', *cienkie łydki* 'twardzioszek przydrożny, Marasmius oreades', *łyzy i łyzy świętego Andrzeja* 'śnieguliczka biała,

Symphoricarpus rivularis’, *paznokiec* ‘zygokaktus, *Zygocactus*’, *pępek* ‘maślak zwyczajny, *Suillus luteus*’, *pięta* ‘niecierpek, *Impatiens walleriana*’;

- z części ciała zwierząt: *bycze jajka* ‘kruszyna pospolita, *Rhamnus frangula*’, *koci ogon* ‘szarłat zwisty, *Amaranthus caudatus*’, *koci ogon* ‘widłak, *Lycoperdon*’, *kozia broda* ‘szczotlicha siwa, *Corynephorus canescens*’, *krowie mordy* ‘kolczak dachówkowy, *Hydnum imbricatum*’, *tapy* ‘palma waszyngtonia, *Washingtonia*’, *wole oczy* i *wole ślipie* ‘knieć błotna, *Caltha palustris*’;
- ze zwierząt (8): *baran*, *bocian* i *wrona* ‘czubajka kania, *Macrolepiota procerca*’, *gąska* ‘pieprznik jadalny, *Cantharellus cibarius*’, *koziotek* rzad. i *koźlak* ‘koźlarz babka, *Leccinum scabrum*’, *kózki* ‘ostróżeczka polna, *Consolida regalis*’, *ślimak* ‘maślak zwyczajny, *Suillus luteus*’;
- z ludzi i innych istot (2): *panienka* ‘niecierpek, *Impatiens walleriana*’, *szatan* ‘goryczak żółciowy, *Tylopilus felleus*’;
- z chorób (2): *parch* ‘kanianka koniczynowa, *Cuscuta trifolii*’, *rak drzewny* ‘jemiola pospolita, *Viscum album*’;
- z innych obiektów (3): *gwiazdka* ‘niecierpek, *Impatiens walleriana*’, *iskierka* ‘niecierpek, *Impatiens walleriana*’, *serki* ‘ślaz zaniedbany, *Malva neglecta*’.

3.4.3. Wśród 155 motywowanych dyferencyjnie gwarowych wagowskich nazw roślin znajdują się również 33 nietautologiczne skupienia terminologiczne. Ich komponentem centralnym jest również nazwa rośliny, kohiponimiczna lub hiperonimiczna wobec tworzonego zestawienia, zaś funkcję członu określającego niemal bezwyjątkowo – poza wyrażeniem *żyducha kwiatki* – pełnią przymiotniki lub imiesłowly przymiotnikowe.

- 1) Większość – 21 nazw – derywatów syntaktycznych to wyrażenia zmieniające zakres znaczeniowy w stosunku do swego komponentu centralnego, czyli wobec niego kohiponimiczne. Przeniesienie nazwy na inną roślinę nastąpiło w nich ze względu:
 - a) podobieństwo ogólnego pokroju (16): *choszczka wodna* ‘rogatek sztywny, *Ceratophyllum demersum*’, *dzika mięta* ‘mięta polna, *Mentha arvensis*’, *dzikie winogrona* ‘winobluszcz pięciolistkowy’, *dziki czosnek* ‘czosnek zielonawy, *Allium oleraceum*’, *dziki szczypiorek* ‘czosnek winnicowy, *Allium vineale*’, *głucha pokrzywa* i *martwa pokrzywa* ‘jasnota biała, *Lamium album*’, *głuchy oset* ‘chaber łąkowy, *Centaurea jacea*’, ‘ostrożeń warzywny, *Cirsium oleraceum*’ i ‘sierpik barwierski, *Serratula tinctoria*’, *głuchy owies* ‘owies głuchy, *Avena fatua*’, *jesienne georginie* i *zimowe (ge)orginie* ‘rudbekia naga, *Rudbeckia laciniata*’, *kaczeniec bielny* ‘grażel żółty, *Nuphar luteum*’, *miotła bielna* ‘mietlica pospolita, *Agrostis vulgaris*’, *polny czosnek* ‘czosnek zielonawy, *Allium oleraceum*’, *saladera brychowska* ‘tasznik pospolity, *Capsella bursa-pastoris*’, *szczypiorek polny* ‘czosnek winnicowy, *Allium vineale*’;
 - b) podobieństwo kształtu i koloru kwiatów (3): *dzwonki gruchające* ‘kruszczyk błotny, *Epipactis palustris*’, *jesienne goździki* ‘marcinki’, *psie goździki* ‘mydlnica lekarska, *Saponaria officinalis*’;

- c) podobieństwo kształtu owoców (1): *biały mak* 'bniec biały, *Melandrium album*';
- d) podobieństwo zapachu (1): *biały bez* 'dziki bez czarny, *Sambucus nigra*'.
- 2) Zestawień uściślających zakres nazwy w stosunku do zakresu jej komponentu centralnego, czyli wobec niej hiponimicznych, jest w gwarze wagowskiej 12. W funkcji hiperonimu występują w nich rzeczowniki: *kwiat* i jego derywaty (6), *trawa* (4) oraz *grzyb* (2). Człony określające informują:
- a) o kolorze (3): *biały kwiat* 'wełnianka szerokolistna, *Eriophorum latifolium*', *niebieski kwiat* 'krwiściąg lekarski, *Sanguisorba officinalis*', *żółty kwiat* 'jaskier, *Ranunculus*';
- b) o przeznaczeniu (3): *końska trawa* 'turzyca obła, *Carex diandra*', *świńska trawa* 'rdest ptasi, *Polygonum aviculare*', *tuzia trawa* '?';
- c) o kształcie (1): *trawa dzwonkowa* 'perłówka zwisła, *Melica nutans*';
- d) o właściwościach odczuwanych dotykiem (1): *kolący kwiat* 'jeżogłówka gałęzista, *Sparganium erectum*';
- e) o miejscu występowania (1): *drzewny grzyb* 'huba ogniowa, *Phellinus igniarius*';
- f) o jakości (1): *prawdziwy grzyb* 'borowik szlachetny, *Boletus edulis*';
- lub są wieloznaczne (2): *szatański kwiatusek* 'kąkol polny, *Agrostemma githago*', *złyducha kwiatki* 'kąkol polny, *Agrostemma githago*'.

4. Wśród poddanych analizie 186 dyferencyjnie gwarowych nazw motywowanych (derywatów słowotwórczych, semantycznych i składniowych) zwraca uwagę stosunkowo wysoki, 17-procentowy udział nazw tautologicznych (31 wyrazów: 20 tautologicznych derywatów słowotwórczych, 6 zestawień i 5 jednowyrazowych wariantów wyrażen polisegmentalnych). Wskaźnik ten odzwierciedla brak standaryzacji w obrębie wagowskiej terminologii botanicznej, co jest zjawiskiem typowym dla gwarowych systemów językowych, w tym leksykalnych, w ogóle.

Podstawą nazwotwórczą derywatów nietautologicznych staje się oczywiście cecha nietypowa²⁴, jakoś specyficzna dla danego gatunku rośliny. Często jednak cecha ta pojawia się w nazwie obok cechy typowej, włączającej daną roślinę do jakiejś szerszej grupy, np. *drzewny grzyb* 'huba ogniowa, *Phellinus igniarius*'. Analiza nazw roślin gwary wagowskiej dowodzi funkcjonowania w niej zasady, że nazwy roślin podobnych są podobne. Efektem chęci odbicia w nazwach roślin ich podobieństwa do innych roślin jest znaczny udział wśród motywowanych nazw roślin różnego typu odroślinnych derywatów symilatywnych. Podstawą odroślinnych słowotwórczych derywatów symilatywnych, neosemantyzmów i zestawień zmieniających zakres są przy tym nazwy roślin podobnych do nazywanych roślin w znacznym stopniu, często ze względu na

²⁴ Por. D. Ostaszewska, E. Sławkowa, *Procesy nazwotwórcze a językowy obraz świata (na materiale średniowiecznej terminologii botanicznej w słowniku Staniki)*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, red. A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski, Lublin 1999, s. 156.

podobieństwo ogólnego pokroju (czyli kilku cech morfologicznych równocześnie), co sprawia, że tak utworzone derywaty mutacyjne bliskie są derywatom modyfikacyjnym. Rzadziej w derywacji odroślinnej wykorzystuje się podobieństwo tylko jednej z części roślin (najczęściej kwiatów). Natomiast nawet dość odległe skojarzenia są podstawą tworzenia nazw roślin od nazw zwierząt. Nazwy odzwierzęce często podkreślają wielkość rośliny lub jej części (*kobylak*, *wole oczy*) lub proporcje wielkości pomiędzy poszczególnymi częściami, np. *bocian* i *wrona* ‘czubajka kania, *Macrolepiota procera*’ – nazwy grzyba o wysokiej nóżce. Często stare nazwy tego typu znajdują się na granicy podzielności słowotwórczej lub motywacji semantycznej i wyrazów niemotywowanych, np. *kobylak* ‘szczaw lancetowaty’ (od „kobilego” rozmiaru liści), *koźlaki* i *koziółki* ‘grzyb koźlak’ (od charakterystycznej białoczarnej barwy korzenia), *wole oczy* ‘kaczeniec’ (od wielkości kwiatów) – ze względu na zacieranie się związków między tymi nazwami i ich podstawami leksykalnymi.

Dążenie do odzwierciedlenia w nazwach roślin za pomocą prostych środków formalnych (derywaty symilatywne o strukturze zdrobnień, derywaty semantyczne i syntaktyczne) ich podobieństwa do innych roślin stanowi specyficzną cechę mechanizmów nominacyjnych w obrębie gwarowego systemu fitonimicznego.